

Prof. dr hab. Józef K Gierowski
Katedra Psychiatrii UJ CM

Kraków, dnia 20 października 2018 roku

Recenzja rozprawy doktorskiej magister Wioli Friedrich pt.
Uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności
napisanej w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
pod kierunkiem dr hab. Danuty Rode

PRODZIĘKAN
ds. Nauki
[Signature]
prof. dr hab. Katarzyna Krason

29 PAŹ. 2018

Uzasadnienie ważności podjętego tematu

Kontrowersje i niejasności wyników światowych badań dotyczących roli różnorodnych czynników w skuteczności kary pozbawienia wolności uzasadniają w pełni sensowność i celowość poznawczych inicjatyw Doktorantki. Wiele wskazuje na to, iż również w Polsce warto pokusić się o bardziej nowoczesne podejście do określenia roli, jaką w skutecznym karaniu odgrywają szeroko rozumiane czynniki psychologiczne, społeczne i instytucjonalne. Z badań kryminologiczno-psychologicznych dość jasno wynika, iż stanowią one specyficzne tło, kontekst czy nawet przyczynę wszelkich przestępczych zachowań człowieka, wpływając zarówno na charakter popełnionych czynów przestępnych, recydywę, czy też skuteczność i efektywność izolacyjnych środków karnych. Dodatkowym argumentem może być tu także burzliwa historia polskiej penitencjarystyki ostatnich kilkudziesięciu lat, jej wzloty i upadki. Nadszedł czas pewnej stabilizacji, sprzyjającej kompleksowemu rozwiązywaniu problemów związanych z tworzeniem bardziej skutecznych społecznie zasad zarówno w zakresie polityki kryminalnej, jak i modelowania rozwiązań w obszarze materialnego prawa karnego. Chodzi przy tym przede wszystkim o zwiększenie ich skuteczności i efektywność. Należy w tym miejscu przypomnieć, iż przestępstwo jest kategorią prawną i nie przekłada się wprost na pojęcia i mechanizmy psychologiczne czy psychopatologiczne. Podobny charakter mają wszelkie procedury prawne. Z drugiej strony nauka o przestępstwie to nauka o zachowaniu człowieka, a więc o zjawiskach opisywalnych w języku i kategoriach psychologicznych. Tworząc nowe instytucje i zasady prawne nie można więc nie uwzględniać podstawowych praw psychologicznych. Istnieje bowiem realne niebezpieczeństwo, iż w przypadku ich nieuwzględnienia prawo nie będzie w stanie skutecznie pełnić swoich podstawowych społecznych i regulacyjnych funkcji.

Już w tym miejscu warto podkreślić, iż Autorka recenzowanej rozprawy zdołała przezwyciężyć w sposób co najmniej satysfakcjonujący, większość trudności i pułapek metodologicznych, których nie uniknie się podejmując interdyscyplinarny temat badawczy na styku prawa i psychologii. Wykazała się przy tym doskonałą znajomością szerokiej literatury przedmiotu, umiejętnie ją uporządkowała, poddając ją krytycznej analizie i częstym, wnikliwym odautorskim komentarzom. Autorka dokonała bardzo starannego i krytycznego przeglądu piśmiennictwa przedmiotu sięgając do ważniejszych publikacji polskich i obcojęzycznych. Na jednoznacznie pozytywną ocenę zasługuje także swoboda, z jaką poradziła sobie z interdyscyplinarnym charakterem cytowanej literatury. Potwierdza to jej wysokie kompetencje merytoryczne i badawcze, wynikające w duże mierze z faktu ukończenia studiów prawniczych. Warto dodać, iż od czasu prac Iwony Niewiadomskiej, a więc od ponad 10 lat, nie było w Polsce badań dotyczących zarówno psychologicznych, jak i społecznych uwarunkowań skuteczności kary pozbawienia wolności.

Recenzowana praca jest dość obszerną rozprawą, liczy bowiem wraz z załącznikiem 342 strony i zgodnie z przyjętymi standardami składa się ze wstępnej części teoretycznej oraz metodologiczno-empirycznej, a także z bogatego wykazu literatury (ponad trzysta pięćdziesiąt pozycji, niestety nie zawsze ułożonych chronologicznie). Oceniając pracę pod względem formalnym należy podkreślić, iż redakcja całego jej tekstu jest spójna, staranna, praca napisana jest

jasnym, poprawnym językiem. Szkoda jedynie, że Autorka nie załączyła krótkiego streszczenia rozprawy – jest ono dziś standardem w rozprawach doktorskich.

Podstawy teoretyczne badań

Stanowiąca punkt wyjścia dla sformułowania teoretycznych podstaw przyjętego przez Autorkę modelu badań własnych wstępna, teoretyczna część pracy, zawiera cztery rozdziały. W pierwszym omówiono zagadnienia dotyczące roli kary pozbawienia wolności na tle innych obowiązujących w polskim kodeksie karnym kar.

W kolejnym, drugim rozdziale, przedstawiono kwestie dotyczące zagadnień odnoszących się do instytucjonalnych środków oddziaływania na skazanych. Uwzględniono przy tym bardziej szczegółowe problemy takie jak rolę pracy, nauczania, kontakty ze środowiskiem zewnętrznym, działalność kulturalno-oświatowa czy oddziaływania psychologiczne.

Trzeci rozdział omawia podmiotowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności, a w szczególności modele uwarunkowań zachowań dewiacyjnych, ich osobowościowe determinanty, psychologiczno-kryminologiczne koncepcje recydywy czy też poznawcze uwarunkowania przestępczości powrotnej. Szczególną uwagę poświęciła Autorka koncepcji PIC-R (*Personal, Interpersonal and Community- Reinforcement Perspective on Deviant Behavior*) Andrews i Bonta stanowiącej główne teoretyczne zaplecze całego przedsięwzięcia badawczego.

Ostatni, czwarty rozdział ocenianej części rozprawy analizuje przestępczość powrotną w ujęciu socjologicznym.

Dobór zagadnień w tej części pracy jest właściwy, przemyślany i uzasadniony merytorycznie. Stanowi przy tym spójną i jasną konstrukcję. Nie brak w nim odautorskich komentarzy świadczących o bardzo dobrej orientacji Autorki w literaturze przedmiotu i badanej problematyce. Wszystkie rozdziały omawianej części pracy charakteryzują się wysokim poziomem naukowym, szeroko uwzględniają zarówno najnowszą literaturę przedmiotu, jak i pozycje klasyczne, są czytelnie i jasno zredagowane. W efekcie pozwoliło to uzyskać dużą spójność, zarówno całej rozprawy, jak i przede wszystkim omawianej jej części.

Teoretyczna część pracy w pełni spełnia swoją rolę, stanowi bowiem dobrą podstawę do prezentacji modelu badań własnych, wskazanych problemów badawczych, szczegółowych pytań i hipotez, a także doboru weryfikujących je metod i procedur.

Ocena projektu badań

Projekt badań własnych Doktorantki został szczegółowo i starannie omówiony w rozdziale piątym, zatytułowanym: *Problematyka badań własnych*. Przyjęty przez Autorkę model badawczy jest konstruktem prostym, w wysokim stopniu spójnym i jasnym, dobrze uzasadnionym naukowo, wystarczającym, by można go zastosować w badaniach, które zaplanowała. Fundamentalnym celem projektu było określenie wpływu zmiennych osobowościowych, socjalizacyjnych oraz stylów myślenia przestępczego na takie zachowania skazanych, które świadczą o ryzyku powrotu do przestępstwa i o skuteczności kary pozbawienia wolności. Istotnym jest też nie tyle ustalenie czynników istotnych dla etiologii przestępczości, co określenie aktualnej charakterystyki osób pozbawionych wolności po to, by znaleźć czynniki (predyktory), które utrudniają bądź ułatwiają readaptację społeczną badanych.

Rozwijając główny problem badawczy, sformułowano osiem eksploracyjnych pytań badawczych, którym odpowiadało dziesięć ogólnych grup hipotez przekładających się następnie na osiemnaście hipotez szczegółowych. Ich redakcja jest prawidłowa pod względem merytorycznych i metodologicznych. Do weryfikacji hipotez zastosowano model badawczy, który zdaniem Autorki pozwalał na ustalenie związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy zmiennymi podmiotowymi i

środowiskowymi, środkami oddziaływań penitencjarnych a efektywnością kary pozbawienia wolności.

Oceniając z perspektywy recenzenta metodologiczne podstawy i zasady zaplanowania i wykonania tematu badawczego, sposoby i metody realizowania poszczególnych problemów i kroków badawczych, czy też procedury analizy wyników, należy podkreślić ich wysoką rzetelność, konsekwencję czy też poziom i jakość prowadzonej analizy. Pod względem standardów badawczych rozprawa została zaplanowana i przeprowadzona bardziej niż poprawnie.

Oceniając metodologiczną poprawność projektu chciałbym poświęcić nieco więcej uwagi specyfice tych interdyscyplinarnych badań, które powstają na styku prawa i psychologii. Chodzi mianowicie o specyficzny charakter badanych osób – przestępców naruszających porządek prawny.

Osoby, które naruszyły prawo, mają za sobą doświadczenie toczącego się przeciwko nim postępowania karnego, którego ostatecznym efektem jest pobyt w zakładzie karnym, a w przypadku recenzowanej pracy – perspektywa jego opuszczenia. W związku z tym uruchamiają, świadomie i nieświadomie, różnego rodzaju mechanizmy i procesy (np. przedstawianie się w lepszym świetle), które nie mogą nie mieć wpływu na wiarygodność uzyskiwanych wyników badań psychologicznych. Problem ten występuje szczególnie jaskrawo, gdy badania psychologiczne przeprowadzane są przy pomocy samoopisu czy samooceny, a takie głównie metody zastosowano podczas realizacji projektu (np. *Test NEO-FFI*, *Kwestionariusz Oceny Stresu*, *CISS*, *Inwentarz Stylów Myślenia Waltersa*). Wyżej opisany proces jest trudny do kontrolowania, a podejmowane w tym kierunku próby (np. poprzez kontrolowanie stopnia aprobaty społecznej) rzadko kiedy są jednoznaczne. Trudno więc w sposób satysfakcjonujący przezwyciężyć powyższe trudności metodologiczne. Trzeba ich być jednak świadomym i uwzględnić je w ostatecznej analizie oceny wartości uzyskanych wyników. Jestem jednak pewny, iż Autorka rozprawy była świadoma powyższego problemu, wspomina bowiem o nim wprost w 10 rozdziale dysertacji omawiając, między innymi, ograniczenia prowadzonych badań (str. 250 rozprawy). Chodzi przy tym nie tyle o pozbawianie wartości tego, co w badaniu uzyskano, lecz o pewną ostrożność interpretacyjną.

Wyżej przedstawione uwagi mają głównie polemiczny charakter i nie podważają przy tym ani sensu przedstawionych badań, ani sposobu, w jaki projekt zrealizowano, wskazują tylko na różnego rodzaju niebezpieczeństwa i problemy, których trzeba być świadomym podejmując psychologiczne badania sprawców przestępstw.

Na jednoznacznie pozytywną ocenę zasługuje bardzo precyzyjne zaplanowanie i przeprowadzenie poszczególnych kroków badawczych i etapów analizy wyników, adekwatne, zależnym od problemu badawczego, zastosowanie procedur statystycznej analizy danych, wielokierunkowość poczynań badawczych.

Nie mniej wysoko ocenić należy zastosowane przez Autorkę metody, narzędzia badawcze a także wyodrębnione wskaźniki. Jednoznacznie pozytywnie oceniam również przyjęte procedury opracowania danych i ich statystycznej analizy. Ogólnie biorąc badania przeprowadzono w modelu korelacyjno-regesyjnym. Procedury statystycznej analizy wyników są czytelne, konsekwentne i adekwatnie dobrane do charakteru zmiennych, pozwalające w efekcie odpowiedzieć na wszystkie pytania badawcze oraz zweryfikować hipotezy i wykorzystać wszystkie niemal wyniki. Szacunkowe jedynie rachunki sugerują, iż zastosowany model badawczy uwzględnia bardzo dużą liczbę zmiennych (co najmniej kilkadziesiąt), co niesie zawsze niebezpieczeństwo utraty kontroli nad uzyskanymi wynikami, zagubienia się w licznych zależnościach, niemożności pełnego wykorzystania bardzo obszernego materiału empirycznego. Z powyższym problemem Autorka poradziła sobie bardzo dobrze.

Prawidłowy jest także dobór grupy badawczej oraz jej liczebności (247 osób). Operacjonalizując zmienne zależne zastosowano szeroką baterię testów psychologicznych

(*Inwentarz Osobowości NEO FFI, Skala Znaczenia Innych, Kwestionariusz Oceny Stresu, CISS, Skala Uczuć Moralnych, Kwestionariusz INTE, Inwentarz Stylów Myślenia Waltersa*) oraz analizę danych penitencjarnych i ankietę socjodemograficzno-socjalizacyjną. W sumie imponująca ilość narzędzi.

Podsumowując tę część recenzji należy stwierdzić, iż przyjęte przez Autorkę założenia, cele pracy i hipotezy sformułowane zostały jasno, w sposób nie budzący wątpliwości. Podkreślić w tym miejscu trzeba dużą staranność i metodologiczną poprawność Autorki w przedstawianiu poszczególnych etapów i faz postępowania badawczego, od rozbudowanego, dobrze uzasadnionego teoretycznie modelu badań, poprzez uszczegółowione hipotezy, opis zmiennych, aż do ich starannej operacjonalizacji.

Rezultaty badań – ocena sposobu prezentacji i ich znaczenia

Rezultaty badań własnych Doktorantka przedstawiła w szóstym i siódmym rozdziale pracy – już na wstępie pragnę podkreślić dużą staranność w ich opracowaniu, prezentacji i omówieniu. Na szczególnie pozytywną ocenę zasługuje wykorzystanie przez Autorkę tych procedur statystycznej analizy wyników, które składają się na model regresji logistycznej. To trudne, ambitne lecz zarazem efektywne przedsięwzięcie zakończyło się spektakularnym sukcesem nadającym pracy szczególne metodologiczne i poznawcze walory.

Zgodnie z planem badawczym, sformułowanymi pytaniami i hipotezami Autorka wyraźnie wyróżnia główne etapy analizy: pierwszy, który dotyczy opisu charakterystyk dotyczących grupy pod względem danych socjodemograficznych i psychologicznych. W tej części opisu porównano także sprawców z uwzględnieniem powrotności do przestępstwa – pod względem penitencjarnym i psychologicznym (rozdział 6 pracy).

Kolejny kierunek analizy, zawarty w siódmym rozdziale dysertacji, zmierzał do ujawnienia i opisu predyktorów skuteczności kary pozbawienia wolności, i czynników ryzyka powrotności do przestępstwa na podstawie wyników hierarchicznej analizy regresji logistycznej.

Ten kierunek analizy wymagał uwzględnienia aż sześciu etapów postępowania, od specyfikacji zmiennych i wstępnej selekcji zmiennych do modelu, poprzez określenie modelu efektów głównych, oszacowanie interakcji i włączenie analizy moderacji, aż do estymacji współczynników i weryfikacji końcowego modelu oraz jego diagnostyki. Trudno w tym miejscu nie dodać, iż powyższa metodologia jest trudna i skomplikowana, wymagająca od Autorki rozprawy szczególnych kompetencji badawczych. Już w tym miejscu należy podkreślić, iż wskutek zastosowania wieloetapowej trudnej, i skomplikowanej procedury udało się trafnie i rzetelnie odpowiedzieć na część pytań badawczych, a także w wielu przypadkach opisać rzetelnie badaną rzeczywistość. Główne cele poznawcze (badawcze) zmierzały bowiem do ustalenia zależności pomiędzy ekspozycją na działanie czynników ryzyka lub ekspozycją na działanie czynników ochronnych a skutecznością kary pozbawienia wolności. Trudno też nie przypomnieć, iż model regresji daje możliwość prognozowania i symulacji badanych zjawisk przy wprowadzeniu alternatywnych sposobów działania i pozwala na opisanie i zrozumienie występujących zależności, również przyczynowo-skutkowych.

Podsumowując uwagi dotyczące metodologii zastosowanej w realizacji problemu badawczego trudno inaczej niż bardzo wysoko ocenić sposób, w jaki Autorka posłużyła się wyrafinowanymi procedurami statystycznej analizy wyników. Ocena jest tu jednoznacznie wysoka, podkreślająca dodatkowo imponujący trud metodologiczny i ciekawe efekty zastosowanych analiz.

Przechodząc do opisu uzyskanych wyników trzeba zauważyć, iż nie jest zadaniem recenzenta odtwórcze przedstawianie i omawianie uzyskanych przez badacza prawidłowości. Ocenie podlegają natomiast metodologiczne podstawy i zasady realizowania tematu badawczego,

sposoby i metody weryfikacji hipotez, czy też statystyczne procedury analizy wyników. Ocena wszystkich wspomnianych wyżej zasad postępowania badawczego jest w przypadku recenzowanej rozprawy jednoznacznie pozytywna.

Nieco na przekór powyższej zasadzie chciałbym skomentować tę część uzyskanych wyników, które zdają się sugerować, iż czynniki osobowościowe nie pozostają w związku z powrotnością do przestępstwa. Myślę mianowicie, iż problematyka ta wyglądała by nieco inaczej gdyby zamiast testu NEO-FFI zastosować szerszą, trzydziestoczynnikową wersję testu NEO-PI-R, zdecydowanie częściej używaną dziś we współczesnej diagnostyce osobowości. I tak zapewne tam gdzie w badaniach uzyskano jedynie wyniki wskazujące na pewne tendencje sugerujące związek ekstrawersji z brakiem recydywy uzyskano by przy pomocy wspomnianej wersji narzędzia wyniki bardziej jednoznaczne, mówiące o związku jednej ze składowych ekstrawersji z badaną skłonnością do naruszania prawa. Być może podobnie było by w przypadku pozostałych składowych czynników Wielkiej Piątki.

Dopełnieniem całości rozważań teoretycznych i analiz empirycznych jest podsumowanie (rozdział 8 pracy) i dyskusja uzyskanych przez Doktorantkę rezultatów badań własnych (rozdział 9). Ciekawe bardzo są zwłaszcza te rozważania Autorki rozprawy, które odnoszą się do opisu potwierdzonych w badaniach prawidłowości, na tle aktualnego stanu wiedzy psychologicznej, penitencjarnej czy prawnokarnej. Omawiany rozdział rozprawy stanowi próbę wnikliwej badawczej Doktorantki, jej kompetencji naukowych, umiejętności analitycznych, jej wiedzy, swobody w ocenianiu i rozumieniu problemów związanych z realizowanym tematem badawczym. W świetle zawartych w rozdziale treści Autorka jawi się nie tylko jako rzetelny, dokładny i perfekcyjny badacz, lecz także jako naukowiec umiejący dokonywać uogólnień czy syntez oraz dostrzegać szerszy, niejednokrotnie interdyscyplinarny kontekst swoich poczynań badawczych. Lektura rozdziału dostarcza czytelnikowi niemało satysfakcji. Rozdział jest bowiem wyważony, dobrze osadzony w literaturze przedmiotu, potwierdza także dużą złożoność badanego zjawiska.

W ostatnim dziesiątym rozdziale dysertacji zatytułowanym *Podsumowanie, ograniczenia prowadzonych badań oraz kierunki dalszych analiz* Doktorantka rekomenduje też dalsze kierunki badań, analizując przydatność uzyskanych wyników w codziennej praktyce psychologicznej, resocjalizacyjnej, czy prawnokarnej.

Warto dodać, iż badania dostarczyły tak licznych wyników, iż możliwe i celowe wydaje się planowanie kolejnych badań, w których będzie można skoncentrować się na pogłębieniu i bardziej szczegółowym opisie mechanizmów i zależności, jakie zachodzą pomiędzy różnorodnymi, szerokimi uwarunkowaniami skuteczności kary pozbawienia wolności. Chodzi przy tym o takie pogłębianie badanych zależności, aby miały one jeszcze bardziej wyjaśniający (eksplanacyjny) walor czy charakter.

Podsumowanie

Przedstawiona rozprawa doktorska stanowi rzetelne i nowatorskie w piśmiennictwie polskim studium analizujące szerokie, wielowymiarowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności. W teoretycznej części pracy Doktorantka wykazała się bardzo dobrą znajomością współczesnej (polskiej i obcojęzycznej) literatury przedmiotu, co pozwoliło Jej na sformułowanie problemu pracy oraz dobre uzasadnienie teoretyczne złożonego i zarazem trudnego projektu badań własnych.

Biorąc pod uwagę podstawowe kryteria pracy naukowej, tj. jakości wybranego celu (na ile jest znaczący teoretycznie i praktycznie, na ile dobrze osadzony we współczesnej literaturze), sposób jego realizacji (trafność i poprawność metodologii badań) oraz stopień, w jakim udało się cel zrealizować (rzeczywistą wartość uzyskanych wyników, na ile rezultaty są nowe i nieoczekiwane) należy stwierdzić, iż rozprawa spełnia wszystkie wskazane kryteria. Chcę wyraźnie podkreślić, że

Doktorantka podjęła się zadania trudnego do realizacji, ale wykonała je w sposób budzący pełną akceptację dla Jej warsztatu naukowego.

Reasumując chcę stwierdzić, iż praca Pani **Wioli Friedrich pt. *Uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*** zasługuje na zdecydowanie pozytywną wysoką ocenę, stanowi bowiem oryginalne rozwiązanie przez Autorkę zagadnienia naukowego oraz wykazuje jej ogólną wiedzę teoretyczną w wybranej dyscyplinie naukowej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Praca stanowi istotny wkład w konceptualizację konstruktów uwarunkowań skuteczności kary pozbawienia wolności oraz teoretycznych modeli analizujących powyższy problem naukowy. Rozprawa stanowi ważny krok w procesie szerszego uwzględnienia we współczesnej penitencjarystyce dorobku psychologii klinicznej. Stwarza również sprzyjające warunki do promowania interdyscyplinarnego podejścia do kwestii związanych z orzekaniem i wykonywaniem kary pozbawienia wolności.

Wykazuje również, iż analizowane w rozprawie zależności mają istotną wagę aplikacyjną, pozwalają bowiem na bardziej indywidualne podejście do planowanych wobec konkretnego sprawcy oddziaływań psychologicznych, korekcyjnych, resocjalizacyjnych czy też terapeutycznych. Wiedzę na ten temat trudno przecenić, posiada ona potencjalnie dużą wartość wyjaśniającą genezę mechanizmów motywacyjnych zachowań przestępczych.

W moim przekonaniu przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska spełnia wymagania stawione rozprawom doktorskim zgodnie z Ustawą o Tytułach i Stopniach Naukowych z 2003 roku i dlatego wnoszę do Wysokiej Rady o opuszczenie magistra psychologii Wioli Friedrich do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Józef K. Gierowski

